

Félegyházy József

JUBILÁRIS EMLÉKEZÉS

MÁTYÁS KIRÁLY POZSONYI EGYETEMÉRŐL

A most lezárult 1965-ös évben volt kerek ötszáz esztendeje, hogy történelmünk egyik legkiemelkedőbb egyénisége, Mátyás király (1458—1490) megkezdte Pozsonyban (ma Bratislava) egy egyetemet, az *Academia Istropolitana* szervezésének munkálatait. A magyar kultúrtörténetnek nem jelentéktelen eseménye ez, érdemes néhány figyelemre méltó mozzanattal felidézni.

Az egyetemszervezés jól beleillik Mátyás szellemi alkatába és művelődési politikájába. Ő, mint a XV. századi magyar humanizmus első szakasza legnagyobb szervezőjének, Vitéz János, előbb királyi kancellár, majd váradi püspök, később esztergomi érseknek neveltje, ennek egész humanista lelkesedését átvette, sőt új lobogást nyert az benne fiatalsága hevével s az európai humanizmusnak előnyomuló diadalától.

Nem okozhat pillanatnyi fejtörést sem egyetemalapításának miéртje, ha gondolunk a megrendelésére készült esztergomi remekművű, átmeneti stílusú arany Kálváriajára, budai és visegrádi építkezéseire, udvarának drága pénzen honorált külföldi tudósaira, íróira, művészeire, latin és görög klasszikusokból táplálkozó önképzésére, s a legnagyobb áldozatokkal létrehozott világhírű Corviniana-könyvtárára. Ez utóbbiról — elhagyva udvari íróinak humanista áradású magasztalásait — idézzük csak a XVI. század magyar krónikásának, Székely Istvánnak tömör szavait: „Továbbá ez (t. i. Mátyás) nemcsak hadi dologban, hanem nemes tudományoknak követésébe is igen dicsiretes vala. Kit megbizonyít a Budán való bibliothékának csenáltatása, kibe egynehány ezer könyveket mind e széles világrul begyűjtetött vala, görögül, zsidóul és deákul megíratatkat.”

Thuróczinak magyar krónikája és *Bonfininek* szintén a magyar (és persze ezen belül a Hunyadi-ház) történetét tárgyazó dekászai Mátyás történeti érdeklődésének — és ez ismét tipikusan humanista vonás — ihletésére keletkeztek. S ha már számított a történetiszemlélet, az is egyetemalapítás felé mutatott. Hiszen egyetlen pillantás a közelmúltra két olyan elődjét mutatta egyetemszervezőnek, akiknek országlásából egy-egy szálát maga is szeretett volna uralmába beleszőni. Az egyik volt az óbudai egyetemet alapító Zsigmond király, akitől azt tanulta, hogy a magyar korona hordozója is lehet a császári méltóság elnyerője; a másik a pécsi egyetemet alapító Nagy Lajos, akitől a nagy és erős uralom megalkotására kapott ösztönzést.

Még közelebbi politikai indítékok sem hiányoztak kultúrpolitikai tervéhez. Mátyás országát szellemileg is önállósítani akarta, s a magyar értelmiséget kivonni a külföldi egyetemek befolyása alól. Míg egyrészt nem bánta, sőt elősegítette alattvalóinak itáliai egyetemen való tanulását — hiszen onnan várta a humanista-reneszánsz szellem további termékenyítő beáradását —, addig nem nézte közömbösen, hogy a hazai tanuló ifjak másik része két vele ellenségeskedő uralkodóháznak székvárosaiban, Bécsben és Krakkóban nyerje szellemi kiképzését s ezzel együtt politikai iskolázottságát. A lengyel fővárosban a XV. század folyamán az egyetemi hallgatóknak 10—15%-a volt magyar. Bécsben az egyetem alapítása óta oly nagy volt a magyarországi hallgatók száma, hogy az egye-

tem 1366. évi szabályzata szerint a negyedik, az 1384. évi szerint pedig már a harmadik külön egyetemi nemzetet, a *Natio Hungarica*-t alkották. A politikai tervei miatt III. Frigyes német császárral és II. Kázmér lengyel királlyal ellenségeskedésben élő Mátyás az ország jövőendő vezető szellemi rétegét — érthetően — Béctől és Krakkótól távoltartani és hazai egyetemen neveltetni akarta. De mert akkor az országnak egyeteme nem volt — Nagy Lajos és Zsigmond alapításai ekkorára elso-
vadtak —, ezért is kellett magát egyetem alapítására elszánnia. Ehhez az akkori nemzetközi szokásjog szerint a pápa hozzájárulását is kérte.

Janus Pannonius sikeres követségjárása

Nagyboldogasszony napján, 1464-ben halálozott el Anconában, egy általa nagyszabásúnak tervezett török hadjárat előestéjén, Magyarország igaz jóakarója, II. Pius pápa. Egy hónappal később a velencei származású *Pietro Barbo* bíboros került Szent Péter székébe, II. Pál (1464—71) néven. A magyarok akkor mindössze 24 éves királya, Mátyás, tájékozódni kívánt: mik az új pápa tervei általában, főleg az egyre szorongatóbb török veszéllyel szemben és Magyarország irányában? E célból követség küldésére határozta el magát. Követsége az akkori reneszánsz felfogás szerint nem egy-két személyből állt, hanem 300 főnyi népes és fényes küldöttségből. Elére az Itáliában akkor már ismert nevű költőt, *Janus Pannoniust*, Pécs püspökét (családi nevén *Csezmicsei Jánost*) és *Rozgonyi János* erdélyi vajdát állította. Az egyházi és világi vezető méltóságokhoz arányult a kíséret nagyszerűsége. Útjában mindenütt nagy feltűnést kel-
tett a magyar küldöttségnek nemcsak nagy száma, hanem reneszánszkorú pompája és a magukkal vitt jóveretű aranypénzek bőkezű szórása is. *Bisticci*, a tudós könyvíró és okos könyvkereskedő, aki Firenzében szemtanúja volt átvonulásuknak, alig talál szavakat csodálata kifejezésére.

Az ország fővárosából, Budáról 1465. február 20-án induló küldöttség az időjárás zordsága miatt lassan haladt és csak május elején érkezett meg Rómába. Nemsokára kihallgatáson jelentek meg a pápánál. A tárgyalások vezetője, magyar részről, Janus Pannonius volt. Az első kihallgatáskor a pápához intézett rövid, de hatásos beszédében királya üdvözetét tolmácsolta az új egyházfő trónralépte alkalmából, másrészt támogatását kérte a török ellen tervezett újabb hadjáratához. Egyben jelezte, hogy a további kihallgatások során még több és fontos ügyet kíván előterjeszteni. Mindjárt ez alkalommal kedvező nyilatkozatot kapván a török akcióhoz, megnövekedett bátorsággal terjesztette elő újabb megbízatásait. Ezek között legfontosabb volt egy magyar egyetem engedélyezésének ügye.

A május 19-iki magánkihallgatáson terjesztette elő a követ Mátyás királynak ezirányú kérését. Ebben Mátyás egyebek között ezeket írja: „Magyarországon, jóllehet terjedelmes és termékeny ország, nincs egyetem (*studium generale*); miért is némelyek, akiknek volna hozzá való eszük és a tudományok művelésére alkalmasok lennének, vagy szegénységük vagy a nagy távolság vagy az utak veszélyei vagy a nyelvbeli nehézségek miatt nem mehetnek oly országokba, ahol egyetemek vannak, nem kis kárára az egyháznak és a keresztény vallásnak, amelynek főleg a hitetlenek szomszédságában levő területeken van szüksége tanult férfiakra. Miért is esedez Szentségednek és a római szent egyháznak buzgó fia, Mátyás, Magyarország királya, hogy országának valamelyik városá-

ban vagy más alkalmas helyen egyetemet (*studium generale*) állíthassom mindegyik fakultással, a tanárok fizetése, a kancellár, a szabályok, szokások és alkalmas rendelkezések tekintetében a bolognai egyetem mintájára (*ad instar studii Bononiensis*)..." Kérte még, hogy az új egyetem élére kancellárt állíthasson, aki a szokásos feltételek mellett a hallgatókat az egyetemi fokozatokkal kitüntethesse, s általában is részesítse a pápa a szervezendő egyetem kancellárját, tanárait és tanulóit mindazon jogokban és kiváltságokban, amelyeket a bolognai egyetem kancellárja, tanárai és tanulói élveznek.

A pápa Mátyás kérésének minden pontjához hozzájárult, s ennek jeléül saját kezűleg írta rá a kérvényre a bulla kiadásának parancsát: „*Fiat ut petitur de creacione P*” — történnék meg az alapítás úgy, ahogyan azt kéri. Egyben átadatta a kérvényt kancelláriájának, amely ugyanazon nappól (május 19) keltezőve állította ki az engedélyező pápai oklevelet. Annak jeléül, hogy a római hozzájárulás mindenben Mátyás kérésének megfelelően történik, a pápa a maga ünnepélyes okiratába a magyar király folyamodványát — némi stiláris módosítással — a maga teljes egészében átvette. Egyetlen kikötése volt, hogy az új egyetemenek a bolognai mintájára szerkesztett szervezeti szabályzatát megerősítés végett utólag fel kell terjeszteni hozzá. Pécs ifjú püspöke tehát az egyetem alapítása tekintetében (csakúgy mint a többi politikai kérdésekben is) teljes diplomáciai sikerrel tért vissza hazájába. Az engedély birtokában megkezdődhetett az egyetem szervezése.

Miért éppen Pozsony ?

A szervezés nehéz feladatát a király Vitéz János érsekre bízta, aki azt két évi megfeszített munkával befejezéshez is juttatta.

Mindjárt nagy gondot okozott azonban: hol állítsák fel az egyetemet? Erre nézve forrásaink hallgatnak, így találgatásokra vagyunk utalva. Nem könnyű megfejteni, hogy miért nem esett a választás a régi egyetemi városra, Pécsre, vagy az ország fővárosára, Budára, avagy a primási székhelyre, Esztergomra, hanem éppen Pozsonyra. Egyik múlt századi kutatónk, *Ábel Jenő*, úgy véli: azért, mert Pozsony az országnak a főváros után a legjelentékenyebb városa volt, továbbá mert a virágzó bécsi egyetem közelsége buzdítólag hathatott az egyetem tanáraitra és tanulóira. Egy másik kutató, *Császár Mihály*, azt gondolja, hogy a székhely kiválasztása politikai megfontolásokból származott. Ha ugyanis a magyar ifjakat távol akarták tartani Bécstől és Krakkótól, akkor olyan várost kellett választani, amelyet a Bécsbe törekvő németajkúak s a Krakkóba járó északrésziek egyaránt közel értek. Ez pedig Pozsony volt. Sőt miután a *Natio Hungarica* beosztottjai közé tartoztak ekkor már Cseh- és Morvaország és Szilézia tanulói is, Mátyás talán arra is számított, hogy egy olyan közeli város számára, mint Pozsony, őket is megnyeri.

A magunk részéről inkább vagyunk hajlandók azt hinni — amit az egyetem gyors megszűnésének ténye is igazolni látszik —, hogy a kezdetben együttthaladó, később azonban eltérő törekvéseket képviselő király és érsek, nem tudtak a székhely kérdésében megegyezni. Mátyás Budát akarta, Vitéz Esztergomot, s az eredmény kompromisszum lett: sem az enyém, sem a tied, hanem legyen egy harmadik: Pozsony. Hogy e föltevés nem alaptalan, igazolni látszik az a közömbösség, amellyel Mátyás viseltetett a Vitéz érsek halála után tengődő egyetem sorsa iránt. Semmi jelét nem adta, hogy meg akarná menteni. Igen, mert ő akart egyetemet,

de nem Pozsonyban, hanem Budán. S valóban hozzá is fogott a budai egyetem megteremtéséhez.

Szokatlan az új egyetem elnevezése is. Nem *Studium Generale*, nem *Universitas Posoniensis*, hanem: *Academia Istropolitana*. Az egyetemnek középkori hivatalos elnevezése *Studium Generale* volt. Így találjuk ezt hivatalos iratokban, jegyzőkönyvekben, periratokban, oklevelekben, évkönyvekben. A „studium” szó egyformán jelentett tanulást, tanítást, elmélyülést, tudományművelést. Mellette a „generale” azt fejezte ki, hogy olyan tanintézetéről van szó, amelynek szervezete és tanmenete országokon felüli, egyetemes, megegyezik más egyetemekével. Egyenrangúak egymás között, egyetemi fokozatot adományozhatnak, s akik ilyen főiskolán végeznek, azoknak végzettsége egyforma érvénnyel bír mindenütt a világon. Csak később és főleg nem hivatalos használatban kerül előtérbe az „universitas” megjelölés.

Nos, hogy a pozsonyi egyetemet alapítói a mondottak ellenére is *Academia Istropolitanának* nevezték, nem másra mutat, mint arra, hogy Mátyás király és Vitéz érsek tudatosan az új szellemnek, a humanizmus és reneszánsz mozgalmanak fellegvárául szánták az intézményt, aminek kifejezéséül a klasszikus görög ókor híres tanintézetének, a platóni Akadémiának nevével ruházták fel. Az *Istropolitana* szintén görög összetétel. Az *Istron* (latinosan *Ister*) a Dunának ókori görög neve; a *polis* várost jelent. Így az *Academia Istropolitana* annyi mint „Dunamenti” vagy „Dunavárosi Egyetem”. Hogy az új tanintézet valóban egyetem, mutatja az is, hogy még a kissé féltékenykedő bécsi egyetem egykorú írásos feljegyzései is az *Academia Istropolitanát* mindig egyetemnek mondják: *Universitas Istropolitanae*, *Universitas Istroploensis*-nek, kivételesen: *Universitas Posoniensis*-nek is.

Anyagi megalapozás

Magától értetődik, hogy a székhely kérdésének eldöntése után az egyetem szervezését munkáló érsek első feladatának egy arra alkalmas egyetemi épület megszerzését és kellő felszerelését tekintette. A Pozsonyban azóta emléktáblával megjelölt ún. *Ventur-háznak* egyik felét, amely épp akkor szállott átháramlás útján a *Gmaitel-örökösökről* a koronára, Mátyás király odaadta az új egyetem céljaira. Ez azonban nem látszott elegendőnek, miért is Vitéz János megvásárolta hozzá a *Ventur-ház* másik felét, annak akkori tulajdonosától, *hainburgi Jörger Lénárttól* 600 arany forintért, ahogyan azt egy ma is meglévő adásvételi szerződés bizonyítja. Azt is kieszközölte az érsek, hogy a pozsonyi prépostságnak az egyetem épületével szomszédos telkét királyi engedéllyel az egyetemnek adományozhassa.

A király és érsek mellett Pozsony városa sem riadt vissza az áldozatoktól. Egykorú kamarai számadás-könyvéből látjuk, hogy a város 1467 augusztusában és szeptemberében az épületet, mely addig magánlakásokul szolgált, megfelelő középületté alakíttatta át és rendeztette be a maga költségén. Napi tételekben tetemes összegeket folyósított e munkálatokra: az épület tisztítására, festésére, padok, székek, katedrák készítésére. A munkálatokhoz az anyagot is, a munkaerőt is a város adta.

Az egyetem tudományos munkájához nem nélkülözhetette a könyvtárt és a csillagvizsgálót. És e ponton válik különösen szembetűnővé, hogy a pozsonyi egyetem alapító tényezői között a király, az érsek és a város mellett nem szabad megfeledkezni a negyedikről, a pozsonyi társaskáptalanról sem. Ez időben a városban két tanintézet működött: a káptalani

és a városi iskola. Az előbbinek mind anyagiakban, mind tanerőiben hordozója a káptalan; az utóbbinál az anyagi gondoskodás a városra hárult, de tanzemélyzetet a káptalan adott. Az ottani iskolák továbbfejlesztésének tekinthető egyetem szintén erősen rátámaszkodott a káptalanra. Ennek egyetemet végzett tagjai tanári szerepkört kaptak, ugyanakkor a káptalan egyes javadalmakat egyetemi célokra fordított. Rendelkezésre bocsátotta a káptalan a maga hosszú időn át nagy gondossággal fejlesztett könyvtárát is. Ez a könyvtár, amint egy 1425-ik évi könyvjegyzékéből kitűnik, az ország legelső gyűjteményei közé tartozott. A káptalan egyben, áldozatot nem sajnálva, hozzálátott könyvvállományának az egyetem céljainak megfelelő kiegészítéséhez is. Erre vall a könyvtár gyors gazdagodása ösnyomtatványokban, melyeknek kora nagyrészt egybeesik az egyetem létesítésének idejével. Nagy érdeme volt ebben az egyetem alkancellárjának, *Schönberg György* pozsonyi prépostnak. De Mátyás királynak is volt gondja az egyetem céljait szolgáló könyvek gyarapítására. Egy olasz humanista (*Virunius Ponticus*) fennmaradt leveléből értesülünk Mátyás olyan rendelkezéséről, melyben meghagyja könyvtárosának, *Ugoletti Tádénak*, hogy szerezzen be könyveket mind a budai *Corviniana*, mind a pozsonyi egyetem számára, főleg hiányzó latin és görög klasszikusokat.

Bár a pozsonyi egyetemnek két kiváló csillagász tanára (*Regiomontanus és Ilkusch*) is volt, az idő rövidsége miatt nem került sor külön csillagvizsgáló felállítására. Ehelyett a templomtorony látta el a csillagászati megfigyelő szerepét, mint ahogyan a káptalani templom széles tornyának tágas szobái szolgáltak könyvtári helyiségekül is. Ami a csillagászati berendezések és műszerek beszerzéseit illeti, Mátyást is Vitézt is sokkal jobban érdekelték a csillagászati megfigyelések és eredmények, hogysen e tekintetben áldozatoktól riadtak volna vissza. Vitéz már előbb is, Váradon, majd Esztergomban rendeztetett be saját használatára csillagvizsgálót. Az egyetem megszűntével a csillagászati műszerek — Mátyás engedélyével — a lengyel származású Ilkuschon keresztül a krakkói egyetem könyvtárába kerültek.

Az egyetem anyagi bázisának kérdésében a források meglehetősen hallgatnak azokon kívül, amiket fentebb e tekintetben elmondunk. Ez azt mutatja, hogy a szervezés e mozzanata nem nyert kellő elintézt. A kötelezettségek biztosítékát elsősorban az esztergomi érsek személye képezte. Innen is van az egyetem megrokkánásának gyorsult üteme az ő halála után. Természetesen nem szabad egy akkori és mai egyetem költségvetése között arányosítást keresni, mintahogy tanszékek és tananyag tekintetében sem állhat fenn ilyen egybevetés. Ennek ellenére elengedhetetlen lett volna a szilárdabb anyagi megalapozás. Amikor 160 évvel később Pázmány Péter megalapítja a nagyszombati egyetemet, ez az anyagi gondoskodás első helyen áll. 1635 május 12-én kelt alapító oklevelében (érdekes, hogy ez is Pozsonyban kelt!) igazolja, hogy az egyetem céljaira készpénzben átadott 60.000 forintot, további 40.000 forintnyi kintlevő követelését pedig ugyane célra leköti. Utódai újabb alapokkal siettek az intézmény erősítésére. Ehhez hasonló szilárd anyagi megalapozás a pozsonyi egyetemnél elmaradt.

Jelképes megnyitás Esztergomban

Jól tudta a szervezést végző Vitéz János, hogy az új egyetem tudományos presztízse, versenyképessége és vonzó ereje elsősorban tanárainak minőségétől függ, miért is nagy gondját képezte jó tanári kar ösz-

szeállítása. Sok gondot, utánajárást és anyagi áldozatot kívánó feladat volt ez, de vállalta és fáradozását siker kísérte.

Regiomontanus mondja el európai hírűvé vált csillagászati műve ajánlásában, hogy maga az esztergomi érsek hívta őt meg Pozsonyba a bécsi egyetemről. Az első tanári csoportnak Pozsonyba érkezésekor Vitéz levéllel keresi fel a városi tanácsot, melyben többek közt ezeket írja: „Rövid idő múlva jönni fognak még más doktorok is, akiknek megnyerése végett megbízottakat küldtünk egyrészt Itáliába, másrészt Franciaországba.” A bécsi egyetemmel is folytatott levelezést tanárok szerzése ügyében. A bécsi hittudományi kar 1469-es jegyzőkönyve említi, hogy az esztergomi érsek engedélyt kért Gruber Mátyás és Koch Lőrinc bécsi doktorok elbocsátásához és előadások tartásához.

Az akkori postai és közlekedési viszonyok között a tanárok felkérése és megérkezése nem ment gyorsan. Az egyetem létesítésére vonatkozó pápai engedély elnyerése után két év kellett, míg a meghívott tanárok egybesereglettek. Az egymás után érkező külföldi tudósokat az egyetem megnyitásáig Vitéz érsek maga köré gyűjtötte Esztergomban, ahol élénk tudományos élet alakult ki. Egyik-másik közülük az érsektől kapott megbízaton dolgozott, így Regiomontanus is.

Az egyetem szimbolikus megnyitása, inaurációja az érseki székhelyen, Esztergomban történt 1467 június 20-án. Szinte a régi római idők „auguriuma”, jövőjósága lett belőle. E napon az érsek az udvarában tartózkodó két csillagással megfigyeltette a csillagok állását az egyetem jövőjét illetően. Az erről felvett horoszkóp másolata most is megvan a bécsi városi könyvtár 1467-ben készült Plinius-kódexének utolsó lapján. A csillagok az egyetemnek fényes jövőt jósoltak. A király és az érsek így reményteljes bizakodással adták át az új intézményt rendelkezésének.

A tanárok első csoportja ugyanazon év július 7-én, a második két héttel később érkezett meg Pozsonyba. Az érsek kísérő levélben kérte a városi hatóságot, hogy az érkező tanárokat és tanulókat kellő tisztelettel fogadja, ne engedje, hogy nekik bárki is kellemetlenséget okozzon, és védje meg az Apostoli Szék által az egyetemnek és tagjainak engedélyezett kiváltságokat.

Az érseki levél megtette hatását. A városi magisztrátus, élén Walch István polgármesterrel, a professzorokat ünnepélyesen fogadta és tiszteletükre díszebédet adott. De mert még folytak az egyetemi épület rendezési munkálatai, az előadások csak októberben kezdődhettek el.

Regiomontanus a bölcsészeti karban

Az induló pozsonyi egyetem teljes tanári karát nem ismerjük, néhányuknak neve azonban fennmaradt. Megállapíthatjuk, hogy nemzetközi összetételben és hírnevességben nem volt hiány. Német-, Lengyel-, Olasz- és Franciaország adta őket az új magyar egyetemnek.

A bölcsészeti kar (*artes liberales*) és az egész egyetem legfőbb híressége *Joannes Regiomontanus* volt (humanista ön-névadás, szülővárosának, Königsbergnek latinositásával, családi neve: *Müller*). A lipcsei, majd a bécsi egyetemen tanult. Itt mestere a kiváló csillagász és szakíró, *Georg Peurbach* volt, aki nagytehetségű tanítványát a bölcséleti magiszterség megszerzése után maga mellé vette tanársegédnek. Regiomontanus közben elsajátította az akkor Bécsben tartózkodó görög humanista tudóstól, a későbbi biborostól, *Bessarion*tól a görög nyelv ismeretét és szoros

frigyre lépett a humanizmusnak ismert szellemi irányzattal. Mesterének halála után, Bessarion bíboros hívására 1462-ben Itáliába ment, több egyetemen előadásokat tartott, csillagászati megfigyeléseket végzett, s újabb latin és görög mennyiségtani és csillagászati kéziratokat után kutatott. Gazdag szellemi kincsek birtokában, európai hírnévtől övezve tért vissza Bécsbe. Itt érte régi pártfogójának, Vitéz érseknek meghívása a pozsonyi egyetemre, ahol a *quadrivium* tárgyait (köztük a csillagászatot) kellett előadnia. Katedráját mindjárt az egyetem megnyitása-kor elfoglalta, miután előzőleg már hosszabb időt töltött az érsek esztergomi udvarában. Pozsonyi működése négy évig tartott. Vitéz akkor a Mátyás elleni szövetségben elbukott, s ezzel együtt pártfogoltja, Regiomontanus is bizonytalanok látták jövőjét Magyarországon. Mátyás ugyan biztosította kegyeiről, könyvtára kezelésével akarta megbízni, 200 aranyforintnyi fényes évjáradékot ígért neki, de nem bírhatta maradásra. Miután 1471 március 15-én még megjelent búcsúlátogatáson Esztergomban Vitéz Jánosnál, Nürnbergbe távozott, ahol a csillagászatnak és irodalmi munkásságának élt. Mindez kora első mennyiségtani és csillagászati tudósának hírnevét szerezte meg neki. Ezért IV. Sixtus pápa meghívta Rómába a naptárjavítás munkálataira. E nagyszabású feladat előkészületei közben érte ott 1476-ban váratlanul a halál, alig 41 éves korában.

Nagyarányú szakirodalmi működéséből csak a magyar vonatkozásúakat említjük. Vitéz érsek támogatásával s tanárával, Puerbachhal együtt adta ki *Ptolemaios* összes műveinek új, kritikái kiadását. (Megjelent először Velencében, 1496). Talán legjelentősebb műve a *Tabulae Directionum* (más néven: *Ludus Pannoniensis*), mely az égitestek pályájának javított számításait tartalmazza. E művét Esztergomban, Vitéz János vendégeként készítette, ezért is azt egy lendületes levélben neki ajánlotta. Az ajánlást visszavonni akkor sem látta szükségesnek, amikor a mű 1475-ben Nürnbergben megjelent, bár egykori pártfogója, Vitéz érsek akkor már három éve halott volt. Ez a munkája az égitestek pályáinak számításában két évszázadon át nélkülözhetetlen eszköz volt. Ez magyarázza, hogy már kinyomtatása előtt kéziratban elterjedt, több európai könyvtár ma is őrzi egyes példányait. Első kiadását, be egészen a XVII. századig, még nyolc más követte. Számításai már vele meglátatták a Ptolemeuszi-rendszer hibáit, s mert könyvét Esztergomban írta, talán éppen Magyarország volt az első hely, ahol az újkori csillagászat tudományfordító elméletét először hirdették. Műve kéziratban megvolt a krakkói egyetemen is, ott akadt kezébe a lengyel Copernicusnak, a későbbi frauenburgi kanonoknak, aki az elméletet tökéletesítve megindította az asztronómia forradalmi átalakulását. Van magyar vonatkozása csillagászati Naptárának (*Kalendarium Novum*) is: szintén hazánkban készült. Első nürnbergi kiadását még a XV. században három más latin, majd egy olasz, aztán három német kiadás követte, 1590-ben Kolozsvárt magyarul is megjelent. Hazai vonatkozással bír negyedik műve is: *Tabulae et problemata primi mobilis*... Ennek ajánlását Mátyás királyunk fogadta el és jutalmazta. Pozsonyban íródott több kiadása ismeretes.

A bölcsészeti kar tanára volt *Ilkusch Márton* is, lengyel föld szülötte. A krakkói egyetemen tanult, a szabadművészetek doktora volt már, de a hit- és orvostudományoknak még csak hallgatója, amikor meghívást kapott a pozsonyi egyetemre. Esztergomban segédkezett Regiomontanusnak a *Tabulae Directionum* szerkesztésében. Az egyetem megnyi-

tásakor azonnal Pozsonyba érkezett, s a quadrivium egyik tanára lett. Lassanként több egyházi javadalmat kapott hazánkban. A pozsonyi egyetem megszűnése után Mátyás budai főiskoláján tanított. A király halála után, 1490-ben visszatért Krakkóba. Szaktárgyát, Regiomontanus egzakt irányával szemben, inkább a hagyományos asztrológia szemléletében művelte s babonás jóslásokra alkalmazta. Vitéz érsek, még inkább Mátyás király nagyon megbízott jóslataiban, valóságos udvari csillagjósaként alkalmazta. Kéziratait és műszereit a krakkói egyetem őrizte meg. Éroból készített földgömbje napjainkig fennmaradt.

Más ismert tanárok

Amikor a jogi kar egyetlen ismert nevű tanárát bemutatjuk, meg kell említenünk, hogy Mátyás, a reneszánsz szellemének és az antik világ tiszteletének hatása alatt azzal a tervvel foglalkozott, hogy az addig használatban levő magyar szokásjog helyett bevezeti a római jogot. Ezt pozsonyi egyetemének is egyik hivatásául szánta. Ez időben szerte Európában megerősödött a római jog recepciójának mozgalma s ehhez igazodott a magyar király is. Kísérlete azonban nem járt sikerral. Kiadott törvénytárában csak a rendszerezésben mutatkozik a római jog hatása, materiális tételeiben meg kellett őriznie a magyar jogot.

A pozsonyi egyetem egyetlen ismert nevű jogtanára *Joannes Gattus*, filozófus, jogász és hittudós, olasz származású dominikánus, aki előzőleg a firenzei, ferrarai és bolognai egyetemeken tanított, s Vitéz érsek meghívására jött hazánkba. Képzettségében kissé elbizakodott tudós, akit Mátyás egy teológiai vita alkalmával fényesen legyőzött. A pozsonyi egyetemen négy évig tanított, aztán Sziciliába ment, ahol előbb apát lett, majd 1484-ben mint püspök halt meg.

Az orvostudományi karnak is csak egyetlen tanárát ismerjük: *Péter* magisztert, a szabadművészetek és orvostudomány doktorát. „*Magister Petrus doctor artium et medicinae*” — írja róla Vitéz János a Pozsony városához intézett levelében. Származásáról, tanulmányairól, korábbi szerepléséről nincsenek adataink. Az orvostudományok két vezérlő egyeteme a középkorban az itáliai Salerno és a franciaországi Montpellier. Másutt mindössze egy-két tanszéket állítottak fel, melyeken csak elméleti fejtegetés folyt. Nem volt még ismert az orvosképzés mai klinikai rendszere, az elmélet és gyakorlat együttes tanítása.

A hittudományi karról négy tanárt ismerünk. Az egyik hazánkfia, *Koch Lőrinc*, a szepesmegyei Krompach szülötte. 1441-ben iratkozott be a bécsi egyetemre. Még 12 év múlva is ott találjuk. Ekkor ugyan már a bölcsészet doktora és tanár, de még a hittudományok hallgatója. Közben a bécsi Egyetemi-templom hitszónoka is. Mikor Vitéz 1468-ban meghívta Pozsonyba teológiai tanárnak, ehhez a bécsi fakultás engedélye is kellett, mert még nem volt meg a megfelelő teológiai fokozata; kérte még azt is, hogy ne csak egzegetikai magyarázatokat tarthasson — lévén még csak borostyános —, hanem áttérhessen *Petrus Lombardus Sententiáinak* magyarázatára is (amihez már magiszteri fokozat kellett). A kérést Bécs azzal a záradékkal teljesítette, hogy Koch előadásainak harmadik folyamát már Bécsben kell megtartania. S valóban, 1471 februárjában már ismét Bécsben tanít. Két év múlva nyerte el a magiszterséget, most már jöhetett volna haza, hogy mint rendes tanár működjék, de erre már nem kerülhetett sor, mert ugyanazon évben meghalt. Van egy kéziratos, kiadatlan műve a bécsi skót benedékséknél: *Memoriale Vitae S. Martini episcopi*.

Másik teológiai tanár a Hüttendorfból származó *Nikolaus Schricker*, a bécsi egyetem végzettje, pozsonyi kanonok. A harmadik a szintén Bécsben tanult mödlingi *Matthias Gruber*. 1456-tól a bécsi egyetem hallgatója. Ugyanitt 1462-től tanítja Euclidest, Boethiust és Aristoteles metafizikáját. Vitéz már tanuló korában figyelemmel kísérte tanulmányait, szorgalmazta előmenetelét, talán azzal a tudattal, hogy a hazai egyetemen majd hasznát veszi. 1469-ben keresztülvitte, hogy a bécsi egyetem a fiatal osztrák teológust Koch Lőrincsel együtt kiadta és megengedte, hogy szentírásmagyarázatait a pozsonyi egyetemen megkezdhesse. A negyedik: *Angelus Magister*, úgy látszik, francia földről jött. A pozsonyi számadáskönyvekben *Angelus Rangon von Pern* néven fordul elő. Így valószínűleg vagy a délfraanciaországi Pern, vagy a svájci Bern város szülötte. Eredményes tanári működése jutalmaként 1474-ben a pozsonyi káptalan tagja lett, s mint ilyen, ott végleg meggyökeresedett.

Tanulmányi rend és szellem

Mátyás folyamodványa és Pál pápa engedélye úgy szölt, hogy a magyar egyetem megszervezése a bolognai mintájára történjék. Az egyetemi típusok között a bolognai mutatott legdemokratikusabb berendezkedést. Úgyszólván a tanulóifjúság akaratóból nőtt ki, támogatva a város közönségétől. Ily eredet mellett érthető, hogy az egyetem kormányzata nem a tanárok, hanem a diákok kezében volt. Ők választották az egyetem rektorait; melléjük a maguk soráiból tanácsosokat küldtek ki az egyetem autonóm bíraskodásának gyakorlására. Ők választották a tanárokat s azok előadásait ellenőrizték.

A pozsonyi egyetemet azonban a bolognaitól eltérő történelmi fejlődés hozta létre. Ez nem a diákság alkotása, hanem királyi alapítás. A tanulók sem az alapításban, sem a szervezésben nem vettek aktív részt. Érthető, hogy mindazokon a kormányzati és bíraskodási jogokon, melyeket Bolognában maguk a tanulók harcoltak ki és gyakoroltak, a pozsonyi egyetem kormányzatában az alapító király s az engedélyező egyház képviselője, a kancellár, Vitéz János osztokodtak. Világos tehát, hogy a kérelmezéssel és engedélyezéssel ellentétben Pozsonyban inkább a párizsi, mint a bolognai egyetemi rendszer érvényesült, az a rendszer tehát, amely a német és angol egyetemeken is kifejlődött. A történetírás az ilyen egyetemeket kancellári egyetemeknek nevezi. Bécs és Krakkó is ezt az irányt képviselte. Ha tehát tőlük Mátyás a hazai ifjakat el akarta vonni, másrészt a maga tanulmányi rendjét és eredményét velük egyenrangúsítani: velük egyenlő rendszerű egyetemet kellett neki is felállítania.

A pozsonyi egyetem teljes egyetem volt, tehát rendelkezett mind a négy tudománykarral. Így kérte ezt Mátyás a pápától, aki ezt így is engedélyezte. Megvolt az előkészítő bölcsészeti kar, vagy mint akkor nevezték: a szabadművészetek (*artes liberales*) tárgycsoportja; egyik része, a trivium, tartalmazta a latin nyelvet, logikát és retorikát, mint a középfokú iskolákban már előadott tárgyak ismétlését. Lényeges anyagát azonban a quadrivium adta, melynek részei: mennyiségtan, geometria, csillagászat és zeneelmélet. A három felsőbb tudománykar volt: az orvosi, mely eredetileg a quadriviumból nőtt ki, továbbá a jogi s végül a legfelső szintet jelentő hittudományi kar.

Az egyetem belső életét tanúsító iratok, sajnos, elvesztek, s így nem nyerhetünk biztos képet a pozsonyi tanítási módszerről. Csak következtetésekre vagyunk utalva. Így abból, hogy a pozsonyi egyetem tanárai előbb

jórészt már más egyetemeken is működtek, s a bécsi egyetem a Pozsonyban tartott előadásokat a magáéival egyenrangúaknak ismerte el, következtethetjük, hogy a pozsonyi tanulmányi rend és módszer lényegében egyezett a bécsiével s ezen keresztül a francia, angol és német egyetemével. A pozsonyi egyetemen is, miként a többi kancellári egyetemen, az első akadémiai fokozat a *baccalaureatus* volt. S hogy tananyaga, módszer és teljesítmény tekintetében ezt Bécs egyenrangúnak tartotta a magáéval, mutatja az, hogy Pozsony borostyánkoszorúsait minden további nélkül beiktatta a sajátjai közé, ha továbbtanulásra ott jelentkeztek.

Pozsony egyeteme úgy illeszkedett be a korabeli és lényegében a középkorban kialakult skolasztikus jellegű egyetemi rendszerbe, hogy mellette melegáya akart lenni a friss lendületű új szellemi irányzatnak, az európai humanizmusnak is. Érthető ez, hiszen az egyetem létrejöttének két szorgalmazója és anyagi teherviselője, Mátyás király és Vitéz érsek a humanizmus magyarországi kibontakozásának és terjesztésének legodaadóbb tényezői voltak. A humanizmus és reneszánsz irodalmi-művészeti irányzatának otthont teremtettek udvarukban, nem kímélve semmiféle áldozatot felvirágoztatásukra. Ennek a humanista irányzatnak ápolójául tervezték a pozsonyi egyetemet is. Megnyilvánul ez már a tanárok kiválasztásában is. Elég csak sorukon végig tekinteni: olyanok, akik ismerik a görög nyelvet, olvassák és magyarázzák az ókori klasszikus írókat, s megvan bennük a természettudományos érdeklődés. *Regiomontanus* a modern természetlátás elsőinek egyike, a trigonometria atyja, kitűnő görög tudós, a quadrivium mestere. *Gruber* Euclidest, *Boethiust*, *Aristotelest* magyarázza. *Schricker* görög szakértő. *Koch* és *Gattus* jogművelők. Vegyük még hozzá az egyetemnek az eddigiektől eltérő, szokatlan, az ókori klasszicitásra utaló elnevezését: *Academia Istropolitana* — mind olyan útjelzők ezek, melyek félreérthetetlenül a humanizmus irányába mutatnak.

Gyors elvirágzás

Milyen volt az új magyar egyetem látogatottsága, hogyan töltötte be azt a nagyfontosságú kulturális hivatást, melyet két alapítója szánt neki? Erre, sajnos, nincs felelet, mert nem maradtak fent sem az egyetemre beiratkozottak matrikulái, sem megbízható szó hagyomány. Egy-két nevet vet elénk a véletlen: *Kállay Lökös János*ét, a pozsonyi egyetemről a bécsire átiratkozott három tanulóét (*Penckler Mihály*, *Flechtner János*, *Vörhinger Péter*), *Lászlai János*ét, akik később Rómában a Szent Péter-bazilika híres magyar gyóntatója lett, és a magyar Tripartitum kodifikálóét, *Werböczy István*ét de mi ez a bizonyára nagynépszerűségű hallgatószámhoz képest?

A másik kérdés: a lendületes kezdet után ugyanolyan tartós volt-e a folytatás? Erre már van válasz, de nem örömdetes. Az új egyetem életideje alig érte el a negyedszázadot. *Ilkusch Márton*nak, az egyetem asztronómusának csillagjóslásait nem kísérte szerencse. Mátyás királynak magán kellett megtapasztalnia, hogy mennyire alapnélküliek házi csillagászanak jóvendőlátásai. 1490 elején még tíz évi dicsőséges uralmat jóvendölt a királynak, de Mátyás három hónap múlva már halott volt. Ugyanígy nem vált be az *Academia Istropolitana* fényes jövőjét hirdető jóslata sem.

Az egyetem létét alapjaiban rendítette meg az a politikai ellentét, mely súlyossá válva Mátyás és Vitéz között, ez utóbbi lelki erejét megtörte és gyors halálát vonta magával. Már pedig ő volt az egyetem lelke,

szellemi irányítója, legfőbb anyagi istápolója. Amint az érsek elhalálozott, az egyetem első jeles tanári karából többen és éppen a nevesebbek távoztak. Ugyancsak az érsek volt a legfőbb összekötő kapocs a bécsi egyetem felé is. Halálával ezek a szálak is megszakadtak. Ezzel együtt elfogynak a bécsi egyetem iratainak pozsonyi vonatkozásai is, pedig ezek történetének jelentős kútfői. Emiatt is borul homály az egyetem történetére Vitéz halála után. Mátyás már csak immel-ámmal gondol vele. Aki igazában szíven viseli még sorsát, az a Vitéztől egyetemi alkancellárnak kinevezett pozsonyi prépost, *Schönberg György* volt. Mikor aztán 1486-ban ő is meghalt, a pusztulást nem lehetett feltartóztatni. Utána *Sánkfalvi Antal* a pozsonyi prépost. Őt ugyan *Esztei Hippolit* esztergomi érseknek egy 1488-as oklevele még egyetemi alkancellárnak mutatja, de az egyetem ekkor már gyakorlatilag megszűntnek tekinthető. Élt még, de már csak névlegesen.

Mátyás halálával, majd a II. Ulászló és III. Frigyes közt kitört háborúval a névlegesség is eltűnt: az egyetem épülete fegyverraktárrá lett. 1492-ben *Korvin János* herceg is, II. Ulászló király is az egyetem épületét azon a címen adományozzák el, hogy „cessante seu extincto iam dudum studio” — rég kihunytt már benne a tudomány ápolása. Gyors megszűnése okait röviden ezekben foglalhatjuk össze: Vitéz és Mátyás ellentéte, Vitéz halála, a kellő anyagi megalapozás elmulasztása — és Mátyásnak kezdettől fogva vallott ama nézete, hogy nem Pozsonyban, hanem Budán kell egyetemet létesíteni. Mátyás kissé rejtetten, némi férfias és királyos szégyenkezéssel, hozzá is kezdett Budán egy új egyetem kifejlesztéséhez.

COPFOS ANGYAL

*Az orrom elől indult a vonat,
nem is mozgott, már roszogott.
Gyerünk! A pillanat szeszélye
utána lóditott. S elérve,
megkapva a fogózkodót,*

*a peron felé lendültem vakon.
Lélegzetfojtó pillanat.
S éreztem, karom megragadva
főlránt valaki. Copfos, barna,
falusi nő. Mily akarát,*

*ügyesség, vagy ösztön mentett! Csupán
annyit rebegtem: köszönöm.
Kalapáló szívvel, zihálva
s zavart köszönnyel, mint a kába,
álltam. És valami öröm,*

*halk jóézés derengett rajtam át:
Talán aláránt a kerétek —
s most szedhetnének össze véres
cafatokban, ha az az érdes,
barna kéz nem segít előbb.*

*Néztem megbabonázva, ki lehet,
ki által élhetek tovább,
méla és közömbös. De egyszer
szemében barna, mély meleggel,
elkaptam halvány mosolyát.*

*Mint, ki ritkán látja, vagy benne nőtt,
nézte a vidéket merőn,
elsuhanó útmenti fákat,
rozsfüldeket, kertet és házat.
Én meg magamba révedőn,*

*megdöbbenve faggattam önmagam:
mire tart a sors, vagy mi véd,
miért van az, hogy annyi vészből,
vízbeulásból, láz tüzeből,
öklök és golyók közül kivéd,*

*mint most a csattogó kerék alól? —
Így szálltam le. De merre tűnt,
hová lett az a drága lélek?
Indultam, örülve, hogy élek,
mint ki halálból menekült...*

H e g e d ű s L á s z l ó